

Roman Tomanek

"The Blackwell guide to philosophical logic", Malden 2001 : [recenzja]

Studia Philosophiae Christianae 38/2, 183-186

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zbiór artykułów z historii filozofii matematyki Jerzego Dada-czyńskiego stanowi dobre uzupełnienie syntetycznych opracowań całych dziejów refleksji nad tą dyscypliną naukową, w tym jego własnej *Filozofii matematyki w ujęciu historycznym*³.

Marek Panek

Wydział Filozofii Chrześcijańskiej, UKSW

The Blackwell Guide to Philosophical Logic, ed. Lou Goble, Blackwell Publishers, Madlen–Oxford 2001, ss. 510.

Przedstawiany *Przewodnik*, podzielony na dwadzieścia rozdziałów, ukazuje aktualny stan badań w dziedzinie logiki filozoficznej. Każdy rozdział został przygotowany przez innego autora i poświęcony jest odrębnej problematyce, zaś tym, co łączy je w spójną całość, jest właśnie logika filozoficzna. Czym jest logika filozoficzna? Logika filozoficzna nie jest ani jeszcze jednym systemem logicznym, ani filozofią logiki. Czym więc jest? *Przewodnik* stara się dać w miarę pełną, choć nie wyczerpującą odpowiedź na to pytanie. Jak podkreśla redaktor przewodnika, logika wspiera filozofię, a filozofia wzbogaca logikę i rezultatem tych wzajemnych związków jest właśnie logika filozoficzna. Tak pojmowana, powinna być odróżniona od tego, co w literaturze logicznej i filozoficznej występuje pod pojęciem *filozofii logiki*. W *Przewodniku* jest ona rozumiana po prostu jako logika dla filozofii. Nie należy jednak zapominać, że logika filozoficzna jest również wykorzystywana w innych dziedzinach, jak np. w lingwistyce teoretycznej, w naukach zajmujących się sztuczną inteligencją itp.

Przewodnik został podzielony na cztery części. Pierwsza zawiera sześć rozdziałów, które poświęcone są logice klasycznej. W. Hodges w pierwszym rozdziale stara się odpowiedzieć na pytanie: czym jest logika? Jak zauważa, termin *logika* ma różne znaczenia w różnych kontekstach. Według niektórych badaczy, dyscyplina ta zajmuje się systemami znaków i regułami ich łączenia, czyli jest nauką o naj-

³ J. Dadaczyński, *Filozofia matematyki w ujęciu historycznym*, Kraków–Tarnów 2000.

ogólniejszych prawidłach języka. Dla innych, przedmiotem logiki są najogólniejsze prawa myślenia, reguły wnioskowania. Zagadnienie przedmiotu logiki nie zostało do dzisiaj jednoznacznie rozstrzygnięte. Autorzy poszczególnych rozdziałów *Przewodnika* również nie prezentują jednego stanowiska wobec tego zagadnienia, wyraźnie jednak dominuje ta koncepcja, którą przedstawia autor pierwszego rozdziału.

Logika klasyczna, prezentowana w pierwszej części, nie jest utożsamiana z logiką starożytną lub z logiką Arystotelesa. Za logikę klasyczną uważa się jej XIX wieczne osiągnięcia zawarte w pracach Boole'a i DeMorgana i rozwijane w XX wieku w pracach Fregego, Whiteheada, Russell'a. Pierwsze dwa rozdziały (W. Hodges, *Logika pierwszego rzędu*; S. Shapiro, *Logika wyższego rzędu*,) dotyczą zagadnień, które wchodzi w skład podstaw logiki. Logika klasyczna to, dla autorów początkowych rozdziałów, logika dwuwartościowa. Teorii mnogości poświęcony jest rozdział trzeci przygotowany przez J. P. Burgeesa. Teoria zbiorów częściej uważana jest za część matematyki niż logiki. Jednak, jak słusznie zauważa Burgeesa, że niezależnie od tego, gdzie umieszcza się teorię mnogości, jej pojęcia i rezultaty, do jakich dochodzi, są tak ważne we współczesnych dociekaniach logicznych, że nie może zaskakiwać umieszczenie tego rozdziału w tej części *Przewodnika*. Należy zwrócić również uwagę, że na teorię mnogości można spojrzeć także jako na uzupełnienie czy też alternatywę dla logik wyższego rzędu.

Kolejny rozdział, przygotowany przez R. Smullyana, poświęcony jest twierdzeniu Gödla, które głosi, że każdy niesprzeczny system aksjomatyczny zawierający arytmetykę liczb naturalnych jest niepełny, a to oznacza, że istnieją zdania prawdziwe tego systemu, które nie dają się w nim udowodnić. Autor pokazuje, jaki wpływ wywarło to twierdzenie na badania logiczne w XX wieku.

Niewątpliwie centralnym zagadnieniem, którym interesuje się logika i filozofia jest pojęcie *prawdy*. Choć pojęcia prawdy logicznej i prawdy filozoficznej pojawiają się w wielu rozdziałach *Przewodnika*., to piąty rozdział jest poświęcony analizie tylko tych pojęć. A. Gupta prezentuje metody definiowania prawdy, które zostały wypracowane w ostatnich dziesięcioleciach i które stanowią pewną alternatywę dla koncepcji prawdy Tarskiego.

Wynikanie logiczne – to tytuł kolejnego rozdziału przygotowanego przez P. A. Blanchette. Logika, jako teoria wynikania logicznego, jest

jedną z dość powszechnie uznawanych definicji logiki. Autor, posługując się pojęciem wynikania logicznego, stara się pokazać, w jaki sposób powiązane są dwa ujęcia przedmiotu logiki, o których jest mowa w pierwszym rozdziale. Rozdział piąty jest też pomyślany jako naturalne przejście od pierwszej do drugiej części książki.

Druga część, (rozdziały od siódmego do dziesiątego) zawiera prezentację aktualnego stanu badań nad logikami nieklasycznymi (J. Cresswell, *Logika modalna*; R. Hilipinem, *Logika deontyczna*; J.-J. Ch. Meyer, *Logika epistemiczna* i Y. Venema, *Logika temporalna*). Logiki nieklasyczne, rozumiane jako rozszerzenie logiki klasycznej, które powstają przez dołączenie funkcyj nieekstensjonalnych, znalazły wiele zastosowań w analizach filozoficznych i w badaniach nad językiem. Chociaż autorzy poszczególnych rozdziałów nie wskazują na konkretne zastosowania prezentowanych rachunków, wydaje się jednak, że rozwój logiki filozoficznej nie byłby możliwy bez rozwoju logik nieklasycznych.

Trzecia część zaznajamia nas z systemami, które są alternatywnymi dla logiki klasycznej. (D. Van Dalen, *Logika intuicjonistyczna*; K. Lambert, *Logiki wolne*; G. Malinowski, *Logiki wielowartościowe*; J. F. Horty, *Nonmonotonic Logic*, A. Hajek, *Prawdopodobieństwo, logika i logika prawdopodobieństwa*). Każdy z rozdziałów jest próbą innego podejścia do klasycznych zagadnień logiki. W rozdziale *Logika intuicjonistyczna* operuje się innym niż klasyczne rozumieniem prawdy i innym znaczeniem spójników logicznych.

Systemom logicznym, w których nie czyni się żadnych założeń egzystencjalnych, poświęcony jest rozdział *Logiki wolne*.

W rozdziale *Logiki wielowartościowe* jest mowa o takich systemach, w których odrzuca się zasadę dwuwartościowości, to znaczy wprowadza się dodatkowe wartości logiczne (oprócz prawdy i fałszu). Chociaż pierwsze tego typu systemy powstały na przełomie XIX i XX wieku, to jednak do dzisiaj termin *logiki wielowartościowe* nie jest ściśle ustalony.

Koncepcja prawdopodobieństwa logicznego jest przedmiotem rozważań w ostatnim rozdziale tej części. Koncepcja ta jest jeszcze daleka od ostatecznych rozwiązań, a logicy zajmujący się nią mają nadzieję, że prawdopodobieństwo logiczne będzie stanowiło podstawę dla ogólnej i jednolitej teorii wnioskowań.

Czwarta część książki poświęcona jest analizie tych pojęć, które występują już we wcześniejszych rozdziałach, ale ze względu na ich

podstawowy charakter poświęcono im osobne rozdziały: rozdział siedemnasty (D. Edgington, *Okres warunkowy*) przedstawia się analizę znaczenia funktora „jeżeli..., to...”. Następny rozdział *Negacja*, autorstwa W. Wansinga, prezentuje całą różnorodność stanowisk wobec tego zagadnienia, jakie przyjmowano od czasów starożytnych do współczesnych.

Rozdział dziewiętnasty, *Kwantyfikatory*, przygotowany przez D. Westerstähla, ukazuje złożoność problematyki związanej z kwantyfikаторami, również na gruncie logiki pierwszego rzędu, z czego, jak zauważa autor, nawet logicy, nie zawsze zdają sobie sprawę.

Rozdziały czwartej części *Przewodnika* koncentrują się na trzech pojęciach, które nie tylko są ważne dla logiki formalnej, ale ważne są również w analizach języka naturalnego. Rozważania te wskazują jasno na powiązania logiki formalnej z pozalogicznymi analizami w filozofii i innych naukach. Na powiązania logiki z językiem naturalnym zwraca uwagę ostatni rozdział (A. Mullen, *Logika i języki naturalne*). Autorka koncentruje się przede wszystkim na semantykach formalnych dla języków naturalnych.

Redaktor *Przewodnika* daje do rąk czytelnika książkę, umożliwiającą szerokie spojrzenie na logikę filozoficzną jako szybko rozwijającą się dyscyplinę naukową. Poszczególne rozdziały zostały przygotowane specjalnie dla tego wydania, co sprawia, że kompetentni autorzy przedstawiają nam aktualny stan badań nad podejmowaną przez nich problematyką. Czytelnik nie tylko dowiaduje się, czym jest logika filozoficzna, ale otrzymuje również przydatne narzędzie do wykorzystania w analizach filozoficznych.

Roman Tomanek

Wydział Filozofii Chrześcijańskiej, UKSW

Bernhard Welte, *Czym jest wiara? Rozważania o filozofii religii*, tłum. z niem. Wojciech Patyna, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2000, ss. 90.

Spośród 24 książek niemieckiego fenomenologa religii i teologa Bernharda Weltego (1906-1983) przetłumaczono jak dotąd na język polski trzy: *Filozofia religii*, Kraków 1996, *Czas i tajemnica*, War-